

Skotsk syra

Två filosofiprofessorer, en popperian och en anhängare till Kuhn, möts i en blodig kamp om rätt och fel i vetenskapsteorin. Båda är aspackade och med en välriktad spark vinner den ene över den andre och klarar sig till och med ur finkan.

Glasgow

Det är inte någon vetenskaplig kongress som är arenan utan ett torg i någon av Glasgows sämre trakter. En argumentation på rätt låg nivå, visst, men efter 20 års käbbel, varför inte ta ut mer problemet ordentligt en gång för alla.

Så går det inte till i Filosofisk tidskrift, men väl i en novell av skotten Irvine Welsh, som återfinns i samlingen *The Acid House* (Vintage), och – det är lika bra att säga det – detta är långt ifrån det värsta som sker i Welshs värld.

I en del fall försiggår allt på rätt bred glaswegisk dialekt, eller bör vi säga sociolekt, så då blir det som väl är svårare att förstå. Tricket är att läsa högt, då klarnar oftast det mesta. Se bara till att inga engelskspråkiga barn finns i närheten. Welsh är ingen snäll sagofarbror.

Glasgow-skolan

Även om han är från Edinburgh så har han rätt mycket gemensamt med James Kelman och den nyare Glasgow-skolan inom den brittiska prosan. De tycks hålla ihop, skottarna.

Kelmanns fiktiva universum är heller inte paradiskt skönt, vilket framgick av den Bookerprisbelönta *How late it was, how late* (Minerva) härom året. Här är det också fylla och pubslagsmål, dock inte om något vetenskapsteoretiskt spörsmål.

Klimax

Riktigt varför huvudpersonen fått stryk vet varken han eller läsaren. Plötsligt vaknar han bara upp i rännstensväg, blind och med någon annans skor på fötterna. Bildningsresan han sedan företar sig går hemåt, med en tur till socialen för att utverka bidrag som klimax.

Kanske är det så här det ser ut i Skottland nu för tiden, fan vet om man vågar åka dit och kolla. Sedan här miljör gör sig avgjort bättre i litteraturen, framför allt om det är en Welsh eller Kelman som gjort jobbet. På film kan man snart se den också eftersom *Trainspotting*, byggd på Welshs roman med samma namn, har premiär i vår.

KARL STEINIK

Om vår etiketts politiska laddning och om dess förändring från detaljreglerat socialt system till ett med nästan total frihet, skriver Mats Gellerfelt i den första av flera essäer på temat *I Sverige i tiden*.

Här etikett någon betydelse? Det kan tyckas vara en något märklig fråga, ställd i ett land där all etikett avskaffats till den grad att inte ens vanlig hövlighet existerar längre. Utlåningar förbluffas ofta över den svenska bristen på den enklaste artighet i till exempel sällskaps- och affärlivet och inte minst över bristen på stil i klädseln.

I Sverige i tiden

Etikett har således sin betydelse – och sina betydelse. Etiketten, de reglerade umgängesformerna, har mycket att säga om det samhälle de existerar i. De strikt ordnade hovceremonierna vid Ludvig XIV:s hov var ett lätt iakttagbart tecken för den absoluta kungamaktens och den nya centralstatens syn på sig själv; ett regelverk som för iakttagarna formaliserade maktövningen till ett slags rituellt mönster, där det hierarkiska och strikt ordnade påminde om den klassicistiska trädgårdens tuktade mönster.

Tecken

Det är ett tidens tecken, att intresset för etikett, för det formaliserade och strikta, ökat avsevärt under senare år. En rad etikettsböcker har givits ut och de flesta har säkert märkt, att framför allt yngre personer i telefonväxlar, i affärer och på restauranger, åter har börjat säga ni. Du-reformen på reträtt alltså. Kanske kan detta niande vara ett uttryck för en sorts nykonservativ mentalitet. Den engelske skräddaren Hardy Amies noterar något liknande, då han i sin bok *The Englishman's Suit* skriver att unga engelsmän börjat överge den mjuka skjortkragen till förmån för starkta vingkragar. Smoking har även i Sverige blivit allt populärare som middagsplagg.

Markeringar alltså. Och kanske en reaktion mot den fullständiga avformalisering av umgänge och klädsel som skett i Sverige, en reaktion mot den slafsighet som spritt sig också uppåt i samhällshierarkin.

Behövs etikett? Nej, torde de flesta svenskar hävda. Det räcker med vanligt bondförnuft, även om många känner ett visst obehag inför det faktum att du-reformen innebar att man blev "ööhhhh" med kreti och pleti. Det är dock inte länge sedan som etikettsregler, åtminstone i de högre sociala skikten, ansågs som synnerligen väsentliga.

I min hand har jag en etikettsbok om närmare 200 sidor från 1943. Hur man uppträder korrekt av E. Tikett (!). För en mo-

dern svensk läsare, även för den som tycker att det snarligen är dags för litet mer stil över huvudet, är det en smutt sanslös läsning.

Här finns regler för allt, allt och åter allt, från födelse till död, från frukost till middag, från strumpa till hatt. Instruktionerna är av det mest bedärande, kalkonartade slag, kan det tyckas i dag – men, då togs de på fullaste allvar, och lätt häpen konstaterar man att bokens undertitel är "En bok om moderna sällskapsformer". Man undrar, efter att ha läst, hur då de gamla såg ut?

Låt oss njuta av ett avsnitt ur kapitlet om hur man gör visit. Det är snarligen inte så att vi kan komma drällandes och ringa på dörren hur som helst:

"De stå alltså vid gängse vissittid färdigklädda, han i förmiddagsdräkt, hon i snygg vardagsklänning med långa ärmor och bege sig till kollegans hem. Framkomna ringa de på dörren, hembiträdet öppnar, och fru Nykomling, som står framför sin man, frågar:

– Tar fru Ortsbo emot? (Inte: träffas fru Ortsbo?) Om fru Ortsbo inte tar emot, lägger fru Nykomling två av mannens och ett av sina egna kort – alla vikta – på en bricka, som hembiträdet räcker fram. Tar fru Ortsbo emot, så stiga de in i tamburen, där herr Nykomling tar av sig ytterkläderna under det att hans fru behållit sina på, utom pälsen, om hon för tillfället är klädd i sådan." Etc, etc.

Titulering

Här finns också ett omfattande kapitel om hur man titulerar, och hur man lägger bort titlar – regler för hur man titulerar i tal och hur man titulerar i skrift. Allt omständligt.

I engelska, franska eller tyska, har ju "ni" aldrig varit ett problem. I vårt språk däremot, är "ni" historiskt sett en ständigt källa till oro. Ty ordet kan dels beteckna en snorkig distans, dels vara ett uttryck för artighet och man har sällan vetat vilket.

I dag torde "ni" från unga människors sida oftast vara ett försök till artighet – även om man som "gubbe" känner sig lätt pinsamt berörd.

Ser man tillbaka har det lika ofta varit ett patronalt nedlåtande. För att komma undan det besvärliga niandet lade sig svenskarna därför till med det besynnerliga tilltalandet i tredje person: "Har pastorskan promenerat ikväll; vet direktör var direktörens dossie finns?" Ser man nyhetsinslag från till och med sent sextioal så är dessa två tilltalsformer fortfarande vanliga – reportramna var snarligen inte hörru Gunnar med Sträng.

Sedan hände något – vänterns intåg i maktens och mediernas korridorer är en förklaring, en annan är Bror Rexeds du-reform. Herrarnas obligatoriska hatt försvann i samma veva (och även den har nu börjat uppleva en renässans).

Framför allt torde duandet vara ett resultat av en stigande

trötthet med de krångliga tilltalsformerna och ett resultat av ett gradvis "underminerande" av dem. När niandet nu återkommer kompliceras tilltalandet igen – var det distans eller hövlighet som visas mig? Snorkighet eller respekt? Säg det. Fortfarande är det så, om man i en bokrecension kallar en författare för "herr Hagg" markerar man ovilja (om man nu inte skriver "herr Gustafsson"), medan det i en engelsk dito är självklart att skriva "mr Burgess".

Förmell klädsel

Men för att återgå till den nykonservativa aspekten: kanske är det nymnade intresset för etikett, förmell klädsel och förmellt tilltal, möjligen även för titulerande, ett markerande av att klassklyftorna i det kapsejsade välfärdssamhället inte bara åter är synliga utan också att synligheten är önskvärd. Önskvärd hos både gamla och nya eliter, som vill markera att det är skillnad på folk och folk – att det inte är som det stod i min samhällskunskapsbok från 70-talet, "Sverige är ett samhälle där man inte längre ser skillnad på människor från olika sociala förhållanden".

Etikett och stil blir en av elitens metoder för att visa att man stänger icke-eliten ute. Genom att som vid det franska hovet formalisera kläder och etikett skapar man en kod, ett signalsystem som enbart vänder sig till de invigda.

Etikett som en politisk protest från höger, alltså? Det är inte omöjligt, även om förändringen i mentalitet mest av allt är

omedveten och existerar som en underström.

Radikalisering

När samhället för en tid tycktes radikaliseras, blev olika uttryck för hövligt politiskt inkorrekt och snabbt obsoleta. Antagligen sågs det som en konservativ markering att inte bara säga hej, tjena och mors, utan även god morgon, god middag, god dag och adjö.

Ja, vem säger goddag i dag, utom möjligen till kungen eller en hundanioärg släkting? Och kommer de gamla hälsningsorden tillbaka? Än en gång häpnar jag över den politiska laddningen i egentligen harmlösa ord. Goddag säger man numera möjligen bara på skämt i de kulturspråk jag känner till, är det självklart att man varierar hälsningsfrasen efter tid på dygnet, oavsett om man är radikal eller konservativ.

Också genusformerna blev politiskt korrekta/inkorrekt under 60 och 70-tal. Femininumändelserna försvann snabbt så gott som helt. Det mjukt och vackert fallande "furfattarina" blev det klumpiga "kvinnlig författare" (även om vi kan vara glada över att ha blivit av med till exempel "poetissa"). Att skriva "direktör" istället för "kvinnlig direktör" anses i vår tid som nedsättande.

Språket har sin historia, onekliga, sina teckensystem och synliga eller osynliga laddningar.

MATS GELLERFELT

Lindströms kommentarer

© Hans Lindström / Panta Rei